

BOHUMÍR ŠTĚDRŮ

K JANÁČKOVĚ OPERĚ OSUD

Janáčkova čtvrtá opera *Osud*, napsaná po Její pastorkyni v letech 1903 až 1905 na libreto L. Janáčka a Fedory Bartošové, vzbudila mimořádnou pozornost světovou premiérou v Brně o Janáčkově festivalu (25. října 1958) i provedením ve Štutgartě den poté (26. října 1958).

Dosud největší pozornost věnovala *Osudu* Theodora Straková, podrobně probírajíc vznik a vývoj libreta, Janáčkovu spolupráci s F. Bartošovou a celou historii Janáčkova boje o uvedení *Osudu* v Brně i na Vinohradech.¹⁾

Nežli bude zhodnocena hudba *Osudu*, chci k otázce *Osudu* stručně přispět uveřejněním a zhodnocením korespondence, již psal Janáček Kamille Urválkové, která Janáčka inspirovala k operě *Osud*.

Kamillu Urválkovou (1875–1956), provdanou za lesního správce v Zahájí u Dolních Kralovic na Ledčsku, poznal L. Janáček v Luhačovicích někdy kolem 12. srpna 1903, kdy se nastěhoval do Ředitelského domu k lázeňskému léčení.²⁾ Bylo to půl roku po smrti jeho dcery Olgy (zemřela 26. února 1903), jejíž paměti posvětil svou klasickou operu *Její pastorkyňa*, tehdy ještě neprovedenou.

Janáček hledal rozptýlení v luhačovské společnosti, aby zapomněl na bolestnou ztrátu své milované dcery. Byl náhle zaujat K. Urválkovou, kte-

---

¹⁾ Práce Th. Strakové o Janáčkově *Osudu*: Janáčkova opera *Osud*, *Časopis Moravského musea* XLI-1956, 209–60, Janáčkova opera *Osud*, v témž časop. XLII-1957, 133–64. Zhuštěně podává tyto studie v publikaci *Opery L. Janáčka na brněnské scéně*, Státní divadlo v Brně, 1958. Autorka všimá si zde hlavně libreta Fedory Bartošové, jeho verzí a spolupráce Janáčkovy na libretu. Ideový a hudebně vědecký rozbor chystá.

²⁾ Janáčkovy návštěvy lázní Luhačovic, jeho zájmy a společnost v těchto lázních sledují v dokumentární studii L. Janáček a Luhačovice I., vydala Městská spořitelna v Luhačovicích 1939. Pokračování této studie mělo název *Janáčkovy Luhačovice — Jeho zájmy a společnost*. Za okupace mohly vyjít jen tři články v Lázeňském zpravodaji luhačovském ze dne 14. května, 25. června a 20. srpna 1939.

rá tehdy bydlila v Luhačovicích v Janském domě (dnešní Jurkovičův) a nadšen především její krásou, neboť po bližším seznámení s ní napsal jí na vějíř:

Váš andělský zjev vrátí k životu, kdo v nezměrném bolu si zoufal.

V její společnosti zapomínal Janáček na svůj bol a ve své erotické zánícenosti, která jej potom provázela až do konce života, pokračoval v opěvování K. Urválkové těmito slovy:

Nejkrásnější paní, kterou kdy v životě jsem potkal, která budí obdiv, seje bol a radost kolem sebe a ráj dá tušit.³⁾

L. Janáček, tehdy bezmála padesátiletý, který ztratil dvě děti a v manželství se necítil šťastný, pojal tak vřelé sympatie ke K. Urválkové, že pomyslel ji opěvovat i hudebně. Svědčí o tom jeho přípis na výtisku Ukvalské lidové poezie v písních, jež jako autor věnoval K. Urválkové 25. srpna 1903.⁴⁾ [Viz obr. 1]:

Milostivá paní!

Vaše krása a nádhera a něha Vašeho zjevu jest sto zrodití jásavou symphonii, kterou byste byla opěvována. Ó, přijměte v upomínku na dny Luhačovské aspoň tuto mou skromnou práci!

Vám hluboce oddaný

Leoš Janáček.

Konečně je znám Janáčekův záznam, který učinil o Kamille Urválkové a Osudu v autobiografii, pořádané Ad. Veselým v době své sedmdesátky:⁵⁾

---

³⁾ Cituji podle Janáčkova záznamu na vějíři Kamilly Urválkové, jež mi ukázala, když jsem ji navštívil za okupace 1941 v Dobřichovicích.

⁴⁾ Rovněž věnovací přípis na Janáčkově Ukvalské lidové poezii v písních jsem viděl při návštěvě K. Urválkové. Jeho fotokopii, kterou uveřejňuji v obr. 1 mám ve svém majetku. V datování věnovacího přípisu byl vyškabán rok. Soudím, že jde o rok 1903.

⁵⁾ Adolf Veselý, Leoš Janáček, Pohled do života i díla, Praha 1924, str. 94.

Obr. 1.
Janáčkův věnovací přípis K. Urválkové na titulním listu výtisku jeho Ukvalské lidové poezie v písniích.

*A byla jedna z nejkrásnějších paní. Hlas její byl jako violy d'amour.
 Slanice luhačovská byla v úpalu srpnového slunce.
 Proč chodila s třemi ohnivými růžemi a proč vykládala svůj
 mladý román?
 A proč byl tak divný jeho konec?
 Proč zmizel její milenec, jak by ho zem
 pohltila? Nezvěstný vůbec?
 Proč druhému je taktovka spíše dýkou?
 A dílo lkavé jen tónem, slovem jen ženské,
 nazváno Osud - Fatum.⁶⁾*

Není divu, že za těchto sympatií, jež choval Janáček ke K. Urválkové, zvané v tehdejší luhačovské společnosti „Hvězda luhačovská“ nebo „Věvodkyně luhačovská“, zatoužil zhudebnit její mladý milostný román, který mu vykládala, a který se již kolem roku 1897 stal předmětem zpracování v jednoaktové opeře Ludvíka Vítězslava Čelanského v jeho opeře *Kamilla*.⁷⁾

Vedle krásy K. Urválkové upoutala Janáčka též její mluva, hudebnost jejího hlasu a zvláštní herecká afektovanost. Toho všeho si povšiml právě Janáček, mající zvláštní pochopení pro kouzlo a výraz hlasu jako nadšený zapisovatel a znalec nápěvků mluvy. Její krásnou mluvu zachytil později v nápěvcích mluvy, které uveřejnil v nápěvkové studii *Moje Luhačovice*.⁸⁾

Konečně oba, Janáček a Urválková, byli si blízcí v tom, jak těžce pociťovali osamocenost a toužili po družné společnosti i srdečnosti. Urválková provdáním do lesní samoty byla vyvedena z pražské měšťácké společnosti, které navykla, Janáček po ztrátě svých dětí cítil se opuštěn, potřeboval nenucenou, veselou společnost, rozptýlení a přítele, jemuž by mohl sdělit své city a třeba též své kompoziční záměry. Oba, zklamáni osudem, pocítili k sobě sympatie. Zdá se, že i Urválková poznala v Janáčkovi svého přítele. Tak vzniklo mezi oběma v Luhačovicích krátké přátelství, které vyznívalo též po Janáčkově odjezdu z Luhačovic někdy kolem 6. září 1903,

⁶⁾ Janáček zde připomíná inspirační vliv K. Urválkové na vznik své opery *Osud* a činí patrně narážku na operu *Kamilla* od L. V. Čelanského.

⁷⁾ Čelanského opery *Kamilla* si kriticky všímá Zd. Nejedlý ve spise *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi*, Praha 1911, 325. Obsah libreta v publikaci A. J. V. Hornové, *Česká zpěvohra*. Praha 1903 a J. Branberger, *Svět v opeře*, Praha 1946.

⁸⁾ Nápěvková studie *Moje Luhačovice* od Janáčka vyšla ve vědeckém měsíčníku *Hlídka* XX. 4. 11, Brno 1903 v měsíci listopadu. Přetiskl jsem ji znovu ve své cit. studii Janáček a Luhačovice I., 5–13. Náleží k nejkrásnějším a nejucelenějším Janáčkovým studiím nápěvků mluvy.

Obr. 2.
Kamilla Urválková (1875–1956), která inspirovala L. Janáčka k opeře *Osud*.

trvalo přes půl roku a jevílo se též v občasném vzájemném korespondování, sdělování dojmů, příhod i duševního stavu. Tato vzájemná korespondence dává též nahlédnout do počátků a do koncepce Janáčkovy opery *Osud*. Není zachována v úplnosti. Část korespondence, již psal Janáček K. Urválkové, obdržel jsem ku zpracování od prof. Vlad. Helferta před okupací, část jsem získal přímo laskavostí Kamilly Urválkové, kterou jsem navštívil v létě r. 1941 v Dobřichovicích. Konečně něco z Janáčkovy korespondence Urválkové vlastní podle sdělení pí M. Trkanové blíže neznámá rodina v Brně - Žabovřeskách, která nehodlá korespondenci zapůjčit.

Z dopisů K. Urválkové Janáčkově jsou zachovány tři v Janáčkových sbírkách Hudebně historického oddělení Moravského muzea v Brně. Celkový stav a časový postup vzájemné korespondence Janáček-Urválková, kterou jsem měl k dispozici, je tento: Janáček psal Urválkové po odjezdu z Luhačovic 20 dopisnic - pohlednic a 7 dopisů. Mimo to jí poslal divadelní plakát premiéry *Pastorkyně* v Brně (21. ledna 1904) a několik výstřižků z novin. Dopisnice nejsou datovány, podle poštovních razítek a částečně též podle obsahu lze je však datovat nebo přibližně časově určit.

Janáčkův poměr k Urválkové a jeho skladatelská práce jeví se v korespondenci takto:

Někdy kolem 6. září 1903⁹⁾ poslal jí Janáček dopisnici - pohlednici z Luhačovic s adresou: *Slavené krásce paní Camille, zvané „Vévodkyně“*.

Na pohledu s luhačovskou vilou Jestřabí (dnes Janáčkův dům) posílá jí Janáček zároveň s podpisem Julie Naňkové a C. Holubyho pozdrav tohoto znění:

Údiv a poklonu vyslovuje nejen svou, ale vši společnosti, jež má jemný vkus a smysl pro něžnou krásu

Váš oddaný ministr její výsosti

Leoš Janáček.

Po odjezdu někdy po 6. září 1903¹⁰⁾ psal jí Janáček na pohlednici Přerova do Janského domu v Luhačovicích:

Vzpomíná „Hvězdy luhačovské“.

Čím dál, tím smutněji.

Brzy potom kolem 12. září 1903¹¹⁾ poslal jí Janáček do Luhačovic pozdrav z Hukvaldů, kam jel z Luhačovic přes Přerov, tohoto znění:

⁹⁾ Datum poštovního razítka: Luhačovice, 6. 9. 1903.

¹⁰⁾ Datum poštovního razítka nelze přečíst. Pohlednice z Přerova. Komenského třída.

¹¹⁾ Z poštovního razítka čitelné jen číslo 12. Soudím, že přes Přerov jel Janáček do svého rodiště Hukvald na Příborsku.

*Pohleďte v místa zapadlých
století, kde bloudě, měl
jsem stále na mysli tu hrdou, pyšnou,
nádhernou krásu, „Hvězdy luhačovské“.¹²⁾*

Další pohlednice psal Janáček K. Urválkové z Brna do jejího domova v Zahájí u Dolních Kralovic a občas je zaměňoval s obsáhlejšími dopisy, jež posílal od října 1903 do ledna 1904.

Na pohlednici ze dne 25. IX. 1903¹³⁾ poslal Janáček Urválkové pozdrav z Brna a pohled na Klášterní náměstí (nynější Mendlovo nám.), kde bydlil. Litoval, že nedala dříve vědět o tom, že byla v Brně.

28. září 1903 poslal v jednom dni tři pohlednice - pozdravy z Brna.¹⁴⁾ První je foto Králové kláštera v Brně s ulicí a domem, kde bydlil a skládal Pastorkyňu i Osud (nynější Mendlovo nám. č. 2), druhá je pohled na Špilberk (brněnský hrad), třetí na Joštovu třídu (nynější Obránců míru). Janáček sděluje, že měl domluvu s kapelníkem¹⁵⁾ a stěžuje si, že je tak zapražen, že nevyšel od příjezdu z Luhačovic ani jednou na procházku.

Na Janáčkovu prosbu o lístek odpověděla mu K. Urválková dlouhým dopisem,¹⁶⁾ v němž jej oslovuje *Velectěný příteli!* Předpokládá Janáčkovu práci na Hvězdě luhačovské¹⁷⁾ a stěžuje si na osud i na svou samotu těmito slovy:

To je ten osud, rozhyčká vás, rozmazlí a potom odhodí do té pastě, kde není východiště! Ó, ta samota, opuštěnost, ta mne zabije!¹⁸⁾

Janáček ji těšil dopisem ze dne 3. října 1903, jež otiskuji v celém znění:

Milostivá paní!

Děkuji Vám srdečně za zprávu o sobě.

Ta smutná nálada dostavuje se u každého, když ten syrový a žlutavý podzim se dostaví. Vám ale rozhodně škodí, tak se do ní s celou duší vpravovat! Smích, smích to jest a má být Vaším denním lékem.

¹²⁾ Na pohlednici vyobrazeny zříceniny hradu hukvaldského (vnitřek) a též hotel Uhlář a lázně.

¹³⁾ Datum poštovního razítka. Janáček adresuje patrně úmyslně místo Královice Králevice.

¹⁴⁾ Datum poštovních razítek velmi zřetelné.

¹⁵⁾ Patrně s kapelníkem C. M. Hrazdírou o Pastorkyni, jejíž premiéru právě Hrazdírka chystal.

¹⁶⁾ Úryvky z dopisu ve studii Th. Strakové Janáčková opera Osud, Časopis Moravského musea v Brně, XLI-1956, 211. K. Urválková se podepisovala v dopisech Janáčkově T ať a n a nebo T.

¹⁷⁾ Je tím zřejmě míněna opera Osud, kde měla být opěvována.

¹⁸⁾ Po veselém a bezstarostném životě v Luhačovicích připadala si K. Urválková v zahájské samotě zcela opuštěna. Dostavily se též příznaky její duševní choroby.

Řeknete, „ono se dobře radí“! Ale každým způsobem sl. Naňkovou a jejím smutným stavem nedejte se rozčilovat.

Na prof. Wandasa se těším. Nemá dlouhý dlouhácký vous? Takový pán na koncertě Kocianově „jako kdyby chtěl“ se mnou mluvit. Sám ho neznám.

Jsem tak poslední revisí svojí opery zabrán, upracován, že chci právě odletět do Prahy na duchaplnou operu Bizetovu „Džemileh“ se podívat. Proto odpusťte mojí rychlé „škrábanici“. Příště bude to slušnější a spořádanější.

*Vždyť můžete tušit, že se mi může zdát buď o „vypískání“ neb — —
Inu ať dopadne to jakkolivěk!*

Od mojí ženy vyřizují pozdrav a prosím zároveň byste mne doporučila p. manželé.

A co je se slíbenou fotografií? Za to mi ji již i s podstavcem pošlete.

Poroučím se Vám v dokonalé úctě a zůstávám oddaný

Leoš Janáček

3. X. 1903.

(Srov. poznámku č. 19.)

Jak patrně z tohoto dopisu, byl Janáček ještě začátkem října zaměstnán poslední revizí své opery Její pastorkyňa.²⁰⁾ V dalších dopisnicích a dopisech sděloval Janáček Urválkové bližší podrobnosti o Pastorkyni, zvláště o jejím studiu a prvním provedení v Brně. V těchž dopisech začal podrobněji koncipovat svou čtvrtou operu Osud.

Tak v obšírném dopise ze dne 9. října 1903 se citově dotkl své opery Její pastorkyňa. Uveřejňuji jej v úplnosti tak, jak se zachoval.²¹⁾

¹⁹⁾ O některých osobách (sl. Naňková, prof. Vandas) nezjistil jsem podrobné údaje. Bizetova opera Djamiléh byla provedena na Národním divadle v Praze 3. X. 1903 (viz Jan Racek, Janáček a Praha, Musikologie 3-1955, 21). Janáček se jí účastnil. Pokud jde o fotografii, kterou žádal od Urválkové, víme z dopisu Janáčkova ze dne 9. X. 1903, že ji od K. Urválkové obdržel a vrátil po slečně v Praze, která byla prostřednicí mezi Janáčkem a Urválkovou. Z téhož cit. dopisu je zřejmé, že též Janáček dal K. Urválkové své podobizny. Janáčkův nedatovaný dopis blíže neznámé slečně, má toto znění: Velectěná slečno! Vracím Vám podobiznu nezapomenutelné „Věvodkyně Luhačovské“. V úctě oddaný Leoš Janáček. Praha.

²⁰⁾ Její pastorkyňu dokončil Janáček již 18. března 1903. Revizemi, jež konal na podzim roku 1903, netřeba termín dokončení Pastorkyně posunovat. Doplnkové další revize konal Janáček u většiny svých děl, též u Osudu.

²¹⁾ Část dopisu jsem otiskl již ve své práci L. Janáček v dopisech a vzpomínkách, Praha 1946, 151 a v přepracovaném německém i anglickém znění své knihy (Praha 1955, Artia).

9. X. 1903.

Milostivá paní!

Včerejší den byl aspoň jeden z radostných. Málo jsem jich měl v životě. Snad ta „Nejvyšší spravedlnost“ se ke mně přece s usměvavou tváří obrátila?

Ředitelství Nár. divadla v Brně poslalo si pro partitury mojí opery „Její pastorkyně“.

Když je odnášeli, měl toho sluha na ramenou co nésti!, bylo mi jako by mou duši z tolika smutných let zároveň odnášeli.

Od toho okamžiku zapomenul jsem Vám, co jsem vlastně v notách napsal. Hlava pustá a strach o osud a též o můj osud se mi v hlavě uhostil. Zároveň žádám jako c. k. uč. hudby do výslužby, abych cele se skladbě a literární práci mohl oddat. To jsou na obzoru doby, na které jsem celý život čekal. Zda se šťastnějších dožiju? Zda-li ještě bude můj duch stačit, abych vykonal skvělejší práce? Myslím, že ano — — ač, kdo ví jak to v mém mozku vypadá. Hraje to mi v celém těle tak horečně, že hádankou a divem zdá se to jen vysvětlit. Bohu a osudu poručeno! Osud si děláme sami. Víím, že jsem v opeře černě do černého maloval; pochmurná hudba — tak jak můj duch byl. Teď bych si přál libreto svěží, moderní, překypující životem a elegancí — tak „roman dítěte“ času našeho. Ach, kdo mi ho napíše. Tak bych měl plno detailů: povídají, že umím i perem vládnout — ale bojím se mezi literáty. A ti z nich, co se mi nabízejí, znají jen hrubý hospodský život: a že ducha, který vším životem vane, možno najíti zcela blízko, v nás, v naší nám zcela známé společnosti — tak okouzlujícího, tak pikantního, tak překvapujících zpěvů, scen udivujících — to netuší, proto že ani neznají toho života, takoví literáti. Ach kdo mi napíše nové libreto?

Piši, piši, a ani Vám neděkuji za podobiznu. I mojí paní se líbí. Jste prý krásná — a rád jsem tomu, že jest Vám i lépe.

V Praze byl jsem na dvou operách. Seděl jsem zcela blízko Vaší č t v e r k y. Ach to byla zrovna čarovná tonová lázeň pro mé ucho — ta božská hudba.

A krásně bylo hráno! Tenorista host: Fran Naval — je to vlastně Slovínec jména Bogdanovič. Já jsem tu v Brně chudák — jako na poušti — kde neslyšet pořádné hudby. Přikládám z novin — jaké jméno jsem měl jako dirigent. Nechlubím se tím!

Co Váš hošík dělá — bude trochu aspoň muzikální? Neb jen lvem velkého města? Přál bych mu — jemnou duši.

Vyřizují od mojí ženy pozdrav a Vy, milostivá paní, podobně ode mne udělejte p. manželé. S prof. Vandasem jsem ještě nemluvil. Vždyť jsem od Luhačovic ani na procházce ještě nebyl! To je život!

Buďte zdráva a pište brzo — a mnoho. — tak jak já dnes.

Vám v dokonalé úctě oddaný

Leoš Janáček

PS. Podobizny moje jsou již 20 let staré — a tak toho „dědka“ sám se lekám!

Z tohoto cenného dopisu vyplývá, že zadal svou operu Její pastorkyňa k provozování Národnímu divadlu v Brně dne 8. října 1903. Je to historický den, kdy se ujímá definitivně prvního provedení Pastorkyně po odmítnutí Prahy Brno za ředitelství Aloise Staňka-Doubravského a řízení Cyrila Methoděje Hrazdiry.

Začátkem října 1903 dosáhl Janáček 30 let školské služby na učitelském ústavě a ačkoli mu nebylo ještě 50 let, žádal do výslužby. Byl šťasten, že se bude moci plně věnovat skladbě a literární práci. Slučoval často umělecké s vědeckým dohromady a v tom byl skutečným vzorem našim skladatelům i vzácnou výjimkou mezi nimi.

Ke koncepci nové opery Osud skýtá tento dopis první základy. Především nemá Janáček hned její název, ačkoli K. Urválková mluvila zřejmě s osobní radostí o „Hvězdě luhačovské“. Je příznačné pro duševní stav Janáčkův, jak se Janáček přímo strachoval o svůj osud a jak stále na něj myslel. Vždyť pensionováním ze služby učitele hudby na mužském učitelském ústavě v Brně měla skutečně nastat nová doba v jeho životě. Měl se zbavit úmorných hodin se žáky, kteří se věnovali hudbě vedle svého hlavního zaměření k učitelskému povolání. Ředitelství varhanické školy si Janáček dále ponechal, tam se cítil plně povoláním a šťastným, neboť mohl rozvíjet své teorie, výuku a výchovu žáků, kteří chtěli být hudebníky z povolání. Pochybnosti, které měl o svůj osud, týkaly se ovšem nejen jeho života, nýbrž jeho nového uměleckého slohu v Pastorkyni a další opery Osud. Chtěl v ní kontrast na rozdíl Pastorkyně, v níž „maloval černé do černého“, v nové opeře hledal „libreto svěží, překypující elegancí a životem“.

Dopis je zároveň obžalobou našich libretistů a literátů, kteří podle Janáčka si málo všímali současného života. V dopise se Janáček zmiňuje též o dvou operách, jež slyšel v Praze.²³⁾ Z jeho nadšení — píše o čarovné

²³⁾ Janáček slyšel v Praze kromě Bizetovy opery Djamiléh (3. X. 1903) též jeho Carmen s Fran Navalem v úloze Don José (4. X. 1903). Seděl blízko lóže č. 4 nalevo (píše „blízko Vaši čtverky“), kde měla předplaceno K. Urválková v Národním divadle.

tonové lázni, o božské hudbě — poznat, jak potřeboval Prahu a její umělecký život. Brno bylo proň malé svým slabým uměleckým životem. Připadal si tu jako „chudák na poušti, kde nebylo slyšet pořádné hudby“.

V další korespondenci se Janáček podrobněji zmiňuje o své nové opeře, kterou později nazval *Osud*. Nejvážnější svědectví o tom podává jeho nedatovaný dopis K. Urválkové, který uvádím doslova ve znění, jež se zachovalo²³⁾ [obr. 3, 4, 5, 6]:

Milostivá paní!

Ani na sáhodlouhý dopis Jste dosud neodpověděla leč jedním pohledkem! Jest tedy řada na Vás vlastně dopsat. Snad nemáte tolik trýzně duševní co já teď.

Opera se rozepisuje, proto žádných zpráv divadelních není. A to očekávání, to člověka napíná a dráždí k nesnešení. A ještě 14 dní bude trvat opisování! Nejlepším lékem bude do nové rozčilovací práce se nehnat.

Není to podle receptů lékařských, ale již je ten člověk takový: myslí že má nervy zrovna ze železa.

Předně jsem napsal feuilleton do kritiku pěstujícího časopisu H l í d k a. Jest nadepsán „Moje Luhačovice“. Víte, sama nota, samé kousky nápěvné z mluvy a řeči zaslechnutých. To se podiví leckdo, že jsem si ho povšimnul! I pí. Kořátková, židovky, knihkupcová, „zlomené paraple“, noční hlídač, pekaři, služby atd.

Myslíte, že Vy tam chybíte? Ó ne! Jste tam i s třemi otčenášky p. manžela po zpovědi před svatbou, i Váš hošík s klasickou odpovědí na otázku: „co je láska?“ Jest Vám věnován nadšený obdiv hudebnosti Vašeho hlasu. A ta herecká affekce, s jakou Vy dovedete někdy mluvit, jest tam hodně příklady doložena. Jest-li Vás to bude zajímat, tak Vám pošlu to na přečtení, až bude vytištěno. Korekturu již jsem měl.

Ale pokoje nemám. Ženu se dále — jako bych sám cítil: vykonej, vykonej dokud čas, je ho na mále!

Víte že hledám libreto. Moderní. Neznám spisovatele, který by mne uspokojil. Všechno je strojené, nic přirozené, zcela pravdivého.

Nejlépe znám své nitro; bohužel můj život nemá tolik romantických příhod jak je jeviště žádá.

A fantasie? Ať si tedy ty potřebné scény vybájí.

Chci mítí tedy I. jednání zcela realistické, odkreslené ze života lázeňského. Tam jest motivů bohatost!

²³⁾ Je to patrně nejdelší dopis, jež psal Janáček Urválkové. K. Urválková nepůjčila mi jej celý, snad jej ani neměla. Jsou zachovány jen 4 strany, pokračování chybí. Podle obsahu dopisu lze klást jeho vznik asi do polovice října 1903.

romantické, přelud jest je
pavíto' jáda'.

Q fantezie ?² Q si stady by
potřebno' oceň vyka'ji'.

Chc' mi'li' tedy I. jednání
zelela realitní, akce, akce
pepřívka Ca'pivka. Tam jest
mnoho' bohu'fort !

II. jednání' ma' by'li' vlastně
přelud. Konec tu vsklínati
vše, ale do praxe' ne
jedna' jediné' mysl' vato' co
s'le tak, že vato' co
jest to vsklínati' vato' vato'
cína'cl., přelud.²

Obr. 3, 4, 5, 6.

Faksimile části Janáčkovy nedatované dopisy (někdy
v říjnu 1903), v kterém psal K. Urválkové o koncepci své
opery „Osud“.

4

ještě byla I. jednání scene.
 viz lažné madherne, bož
 "II. jednání" na adajenati
 jěpřych interieru sáimotěch
 jělojů, xaulrii jějůch
 kapiu.

III. jednání kate dionu.
 Test dionu, slavnostu nni, kca
 zovatorě. Elvri selofoji
 se, jěni, dion. Ta zvanis
 v kolska' zavelat a roj puch.
 lort. Na stěně vni' plethol
 opory - jěj' jmeno? Qui nemi
 jěto. Chas: Tři raje - sel

9
 e.   Quēlka' pīeu ~"
 Ele'vi ha'vaji' se o opre.
 Bylo. li drake' jēnu'ni'
 i' hater' nout' nab' in' ba'jau'
 Bylo. li in' ba'jau', pall' tu
 byla pīnu' c'lonota d'vōu'
 Tait to 7 auo' d'vōto' givota.
 Sustanovi' juot' jēdu'ni' for
 t'lon' elenautōni' s' uopdu
 - a byl' charav. Luyin' auot'
 cem' bato' hīre. Dr. d'vōu'ni'
 s' drake' jēdu'ni' o'vōu' opre
 s' d'vōto' uōt' tu' padro'f'it'au'
 11
 12
 13

II. jednání má býti vlastně p ř e l u d. Není tu skutečnosti více, ale do prasknutí nervů podrážděná mysl vede děj dále tak, že nastává rozpor, jest to skutečnost neb halucinace, přelud?

Jest-li byla I. jednání scenerie lázně nádherné, tož v II. jednání má ukazovati přepych interieru dámských pokojů, scenerii jižních krajín.

III. jednání bude divné.

Jest aulou, slavnostní síní, konservatoře. Elévi scházejí se, páni, dámy. Ta známá školská veselost a rozpustilost. Na stěně visí plakát opery — její jméno? Ani nevím ještě. Snad: „Tři růže“ — neb „Andělská píseň“.

Elévi hádají se o opeře. Bylo-li druhé jednání skutečností neb vybájené, pak tu byla přímo choroba duševní. Jest to z uměleckého života. Smetanovi zněl j e d i n ý tón silou elementární v mozku — a byl churav. S mým umělcem bude hůře. On dokončuje v druhém jednání svou operu v daleko větším podráždění. Profesor ptá se svých elevů: „Což když by do té rozpěněné krve ponořili Jste výheň skutečného bolu a štěstí lásky?“

„Snad by byl sešilel,“ odpovídá elév.

„Praví se, že prý sešilel,“ podotýká profesor. „Jeho životopis není ani dobře znám — byl prostředním skladatelem.“

Tak by zakončila opera.

Začínám pracovat s pomocí spisovatelky F e d o r y T á l s k é.

Janáček je v napjatém očekávání zkoušek na operu Její pastorkyňa, jejíž party se již rozepisovaly pro Národní divadlo v Brně. Sděluje K. Urválkové, že napsal fejeton Moje Luhačovice, v němž zachytil nápěvky mluvy lázeňských zaměstnanců i hostů a zvláště společnosti v době svého pobytu v Luhačovicích v srpnu 1903. K. Urválkové věnoval v něm celý úsek, který náleží k nejnadšenějším a nejpravdivějším charakteristikám nápěvků mluvy a hlasu lidského vůbec.

K o u z l o h l a s u l i d s k é h o ! Chvěje se pod přímým tlukotem srdce a zastavuje se tlakem vůle. V sladké melodii se rozvlní, když se lichotí, hrdě své motivy vypne, když odpuzuje. Ztichne údivem do šepotu, když duše se poznávají; zaniká slzou a smíchem. Není umělce většího nad člověka v hudbě jeho mluvy, neboť na žádném nástroji nevypoví umělec svou duši tak pravdivě, jako člověk v hudbě své mluvy. Kouzlo krásného hlasu budí důvěru, váže upřímnost a ladí harmonii.

V i o l e t t y d' a m o u r melodie mluvy vládly tím divným kouzlem. Oduševněny byly až do affekce herecké.

*Jako večerní stíny spadly náhle ve smutných vzpomínkách a hned zase pozlátkovou lehkostí srdečného veselí se smály. Pohledme na několik ná-
pěvků toho rázu; až nápadně lehce přimkly i k taktu i tonině.*

Pro Bo-ha ži - vě - ho, ne!

O - ni by mne by - li za - bi - li

Mám ci - tli vou du - ši

ne! Já ji ne - po - tře - bu - ji!

Te jste rá - da, že a - no?

Co? Je to pra - vda!

(S údivem)
A - le tys pro - ti so - bě!

Dětský krásný obličej zvažněl ještě více. Hlava klonila se níž a níže, až padla bílým čelem na ramena skřížena na opěradle židle. Jako vůně zlomené lilie nesly se tiché tóny vzpomínek. Hudebnost nápěvků volá po důvěrné harmonii.

p
Má - te mě rád?

p
Jsem krá - sná?!

dolcissimo
Já my - slím, že ta - ky

Co jste si my - slíli?

Sarkastickou odpovědí na řídké úsměvy osudu, tak působil náhlý přechod ve vířivou veselost.

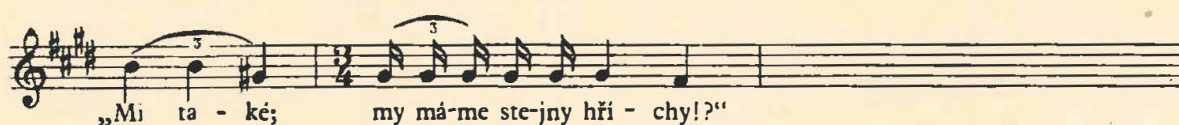
A následoval zrovna usedavý, zaslzený smích, jenž roztránil se v nové melodie dříve, než jednu jste si uvědomili.

„Co je láska?“ ptají se pětiletého jejího hošíčka? Slyším dobře napodobenou odpověď:

„Tři očenáše uložil mi pokáním“, zrazuje nastávající pan manžel.

vyzvídá dětinsky veselá nevěsta.

Po tomto novém Janáčkově obdivu K. Urvákové a jejího hlasu, po notaci nápěvků mluvy její i jejího pětiletého hošíka zmiňuje se Janáček v dopise o své nové opeře. Úsilovně přemýšlel zvláště o jejím názvu. Ač oba

plánované názvy *Tři růže* a *Andělská píseň* se přímo vztahovaly na K. Urválkovou, která chodila v Luhačovicích s třemi ohnivými růžemi, okouzila Janáčka svým andělským zjevem a zaujala též mladým románem, nepoužil těchto ani jiných podobných názvů v konečném pojmenování opery.

Koncepce nové opery je však v dopise narysována v podstatě tak, jak ji uskutečnil Janáček v opeře *Osud*. I. jednání realistické, připomínající rušný lázeňský život v Luhačovicích s bohatstvím různých motivů. Druhé jednání vykrystalisovalo Janáčkovi později. Scenerie jižních krajín zůstala, interiér přepychových dámských pokojů se změnil v poslední verzi na pracovnu skladatele. Janáček však již jasně plánoval, že skladatel, jehož nazval potom jménem Živný, dokončí svou operu při velikém vzrušení a podráždění. Třetí jednání měl poměrně nejvíce promyšleno. Odehrávalo se v aule konservatoře, kde posluchači diskutují o nové opeře.²⁴⁾ Janáček prozradil, že začal spolupracovat se spisovatelkou Fedorou Bartošovou, která užívala pseudonymu Tálská. Ta měla zveršovat jeho námět, jež si upravil podle vypravování K. Urváلكové v Luhačovicích. Později určil Janáček Bartošové i formu verše: *podle Puškina, jak jí užil v Oněginu*.²⁵⁾

Všechna další, dosud známá korespondence mezi Janáčkem a K. Urválkovou vrcholí Janáčkovým pozváním K. Urváلكové i jejího manžela na premiéru jeho *Pastorkyně*, která se uskutečnila po mnohých nesnázích ve čtvrtek 21. ledna 1904 na Národním divadle v Brně. *Pastorkyňa* a opět *Pastorkyňa* stává se ústředním thematem Janáckovy korespondence, *Osud* zcela ustupuje do pozadí. Přece však i ten zasvitne v několika zmínkách korespondence, což znovu svědčí o tom, jak těžce vznikalo libreto a jak název opery byl stále měněn.

²⁴⁾ Srov. nově vydané libreto *Osudu* v úpravě Václava Noska (vydalo Státní divadlo v Brně k Janáckovskému festivalu 1958) a citované práce Th. Strakové. Děj se odehrává kolem 1900. Z Janáčkova fejtonu *Moje Luhačovice* převzata do libreta odpověď hošíka Urváلكové, co je láska: Když se mají Žan a Nána rádi (viz v libretu str. 18).

²⁵⁾ Na tuto zajímavost jsem upozornil již ve studii Janáček a Čajkovskij, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university II.*, 1953, č. 2–4, str. 214, poznámka 38.

Z pohlednicové korespondence vybírám jen nejdůležitější:

23. října 1903²⁶⁾ posílá Janáček Urválkové nový důkaz svého obdivu:

*Myslím, že ty D. Králevice jsou asi jen tehdy krásné,
když se v nich objeví „Kráska Zahájská!“*

13. listopadu 1903²⁷⁾ jí radostně sděluje:

*Mám celoroční dovolenou. To se bude pracovat opera!
Vám to mám co děkovat! Dopíši Vám brzo . . .²⁸⁾*

Další dopis psal Janáček Urválkové o vánočních svátcích roku 1903.²⁹⁾ Sděluje v něm, které dárky obdržel od své choti k svátkům, lituje své ubohé dcery Olgy, stručně se zmiňuje o zkouškách na Pastorkyňu a stěžuje si na pražské listy, které „ignorují vše, co se týká Moravy“. Uveřejňuji jej celý:

Milostivá paní!

Všeho dobrého a těch dárků plno plníčko k svátkům.

Ja jsem dostal m a d o n u od svojí ženy: medailonek své ubohé dcerky; k tomu vyšíváný polštář; v práci jsem celý: tak přichází vhod, když na chvílku třeba péro odložit a se opřít.

U nás jsou svátky smutné: poprvé osiřelí! Ujíždím do své rodné vísky aspoň na dva — tři dny.

---

²⁶⁾ Datum poštovního razítka na pohlednici.

²⁷⁾ Datum poštovního razítka na dopisnici (pohled na Brno s hradem), adresované do Prahy, Hybernská ulice, č. 1008.

²⁸⁾ Janáček onemocněl na začátku listopadu 1903 a přestal vyučovat 9. listopadu 1903 na učitelském ústavě v Brně. Na svou žádost o dovolenou obdržel kladné vyřízení od ministerstva výnosem ze dne 12. ledna 1904. Na trvalý odpočinek jako učitel hudby na českém ústavu ku vzdělání učitelů v Brně odešel koncem října 1904, výnosem ministra kultu a vyučování ve Vídni ze dne 14. září 1904. (Srov. Druhou zprávu c. k. českého ústavu ku vzdělání učitelů v Brně za dobu od šk. roku 1897/98 do šk. roku 1904/05. Brno 1905, str. 43 a 46. Viz též můj příspěvek Janáček na učitelském ústavě v Brně v časopise Tempo XIII-1934, 315 a d.) O vlivu K. Urválkové na Janáčkovu celoroční dovolenou není nic bližšího známo. Snad mu poradila, snad se přimluvila (Janáček píše: Vám to mám co děkovat).

²⁹⁾ Dopis nedatován. Zřejmě psán kolem 25. prosince 1903, neboť Janáček v něm mluví o dárkách, jež dostal.

Z opery znají a umějí svůj part teprvé sólisté a sbor! Orchester ještě neměl zkoušek.

A pražské listy? To můžete dlouho čekat, než tam se něčeho dočtete! Ty ignorují vše, co se týká Moravy. Kéž by aspoň toho sněhu napadlo! Vyřídte prosím p. manželi můj pozdrav.

Vám v dokonalé úctě se poroučí oddaný

Leoš Janáček

Z Hukvaldů poslal Janáček Urválkové pozdrav 28. prosince 1903³⁰⁾ tohoto znění:

Krásně tu, ale smutno. Napadlo sněhu na sanici. Lesklá, bílá přikrývka na přírodě: ledový vítr do ní duje. Odjíždím — kam člověk zavolá — žádné odpovědi — žádné společnosti.

Velmi dokumentární je dopis, který napsal Janáček Urválkové někdy v lednu 1904:³¹⁾

Milostivá paní!

Dnes přicházím celý rozmrzelý z první úplné zkoušky I. jednání. Byla tak nemilá hádka mezi ředitelem a kapelníkem, že mi z toho až úzko bylo. „Trompetista“, pokárán při zkoušce, tak si to vzal k srdci, že se opil do stupně povážlivého. Neznal již „autoritu“ žádnou. Každému nadal jako špaček. To byl kamínek vrhnutý, který strhl s sebou lavinu — jež zle by byla pošramotila moji premieru.

Ztěží se podařilo urovnat všechno a sladit, aby přišla zkouška do konce. Vy ubohá, která toužila po divadle! Buďte šťastna, že Jste ve stavu svém nynějším.

Unaven jsem k smrti. Vyhublý, žlutý jak velko-páteční svíčka. Oči se mi klíží — ale přece jsem v t o m životě šťastnějším!

³⁰⁾ Datum poštovního razítka. Pohled na Hukvaldy.

³¹⁾ Dopis jsem již uveřejnil v knize Janáček v dopisech a vzpomínkách, Praha 1946, str. 152/53. Byl psán před 18. lednem 1904, kdy poslal Janáček Urválkové pohledku z Prahy, o níž se též zmiňuje. O nabídce, již dostal Janáček na ředitele konservatoře ve Varšavě, psal jsem ve studii Janáček a Polsko, Česko-polský sborník II-1955, Praha, str. zvl. 473.

Přikládám Vám něco tištěného zase, a zvu Vás k té naší slavnosti.

Tolik v poslední době nahrnulo se na mne věcí, že nejsem s to ani o nich uvažovat.

Dostal jsem nabídku za ředitele konservatoře ve Varšavě — a požádal je aby poshověli, že nemohu teď myslet. V Praze jsem byl přes den, jak z pohledky Jste poznala.

Dej pán Bůh, aby vše dobře ve čtvrtek dopadlo!

Buďte zdráva a p. manžel ať si tu chvilku udělá a ať s Vámi přijede.

Vám v nejhlubší úctě oddaný

Leoš Janáček.

Pohlédka, o níž mluvil Janáček v tomto dopise, byla psána ve spěchu tužkou.³²⁾ Má tento zajímavý obsah:

Celou sobotu v Brně dřinu, v noci schůzi a jízdu do Prahy. Celé ráno zvaní. Přijede: Preissová, hrab. Aichlburová, kritik Chvála, atd. atd. Večer únavou ani jsem v divadle³³⁾ nemohl poslouchat — byl bych zrovna usnul!

Teď v 11. hod. v noci odjíždím opět do Brna. „Takovému hudebníku od kosti“, jakým prý jsem, Chvála to udělá, aby do Brna jel. Jen pí Camilla Urválková nemůže se rozhodnout!³⁴⁾

Po tomto Janáčkově pozvání odpověděla K. Urválková Janáčkovi dlouhým dopisem ze dne 19. ledna 1904 a oznámila mu, že nepřijede na premiéru Pastorkyně do Brna. Omluvila se nemocí, že má občasné záchvaty a žádá jej, aby jí napsal o průběhu premiéry.³⁵⁾ V druhém dopise ze dne 25. ledna 1904, po premiéře Pastorkyně, znovu žádá o zprávu, jak dopadla

³²⁾ Datum poštovního razítka 18. 1. 1904.

³³⁾ Janáček byl v Národním divadle na Prodané nevěstě 17. ledna 1904 (viz Racek v cit. studii).

³⁴⁾ Premiéra Pastorkyně v Brně měla být původně 14. ledna 1904, což Janáček oznámil K. Urválkové na zvláštní dopisnici (datum pošt. razítka 3. 1. 1904). Potom premiéra odložena o týden později na 21. ledna 1904, kdy Janáček poslal K. Urválkové premiérový plakát (zachován). O Pastorkyni srov. v mé studii Janáčkova Její pastorkyňa, Praha 1954, Orbis a v mém článku v Zápiscích St. divadla v Ostravě 1952, č. 8, str. 9 a d.

³⁵⁾ Dopis s obálkou zachován v Hudebně historickém oddělení Moravského musea v Brně pod sign. E 1135.

premiéra, blahopřeje mu k vyznamenání, kterého se mu dostalo nabídkou na ředitelství konservatoře ve Varšavě a nařiká na svůj zdravotní stav.³⁶⁾

Janáček vyhověl přání K. Urválkové a poslal jí obšírný dopis 28. ledna 1904, v němž stručně líčí průběh premiéry a kde uvádí stručnou zmínku o opeře *Osud*, tehdy nově zvanou *Plamenné růže*.

V úplném znění je dopis typický pro Janáčka svou lapidárností, otevřeností i spokojeností skladatele Janáčka:

Milostivá paní!

Odesílám Vám současně referáty novinářské.

Podle nich, až je přečtete, budete mne vidět přímo jako zázrak. Jen se toho nelekejte, není to tak hrozné! Jest-li referent „Času“, dr. Jan Branberger, trochu do mne rýpnul — vím já daleko lépe a podrobněji bych mohl vyjmenovat svoje nedostatky, jež napravit chci v „Plamenných růžích“. Jedno jest jisté — že dílo se všeobecně líbí, že jest živé, na jevišti každé slovo břitké a působivé, jak mnou bylo hudebně vyzdvihnuto. Uznali můj talent dramatického skladatele — a to je za nynějších časů Wagnerův, Charpentiera, Dvořáka atd. atd. věru významné a pro mne nanejvýš lichotivé. O ovacích, jakých jsem zažil, těžko mi vykládat —; neměl jsem tušení, že by se takového něco mohlo dít. Ale Vám pravím bez obalu, že Jste si mohla vzpomenout aspoň lístkem — čekal jsem — a kde nic tu nic!

Inu musíte to nahradit, jest-li to bude v Praze dáváno. Ač sotva, neboť noviny do správy divadla příliš rýpají — a lidé jsou ve svém svědomí citliví!

K mému duševnímu obrazu, podle novin příliš nádhernému, přikládám svou podobiznu — příliš lichotivou. Nechci věřit, že bych t a k ještě vypadal!

Libreto „plamenných růží“, když jsem se tehdy na „rendezvous“ do Kutné Hory nemohl dostavit, dám Vám přečíst při mojí budoucí návštěvě Prahy.

To již mne musíte přijat ve Vašem Zaháji a Vaší skvostné vévodské residenci! S doporučením p. manželi zůstávám Vám

v dokonalé úctě oddaný

Leoš Janáček

Brno, 28. ledna 1904.

³⁶⁾ Dopis zachován tamže pod sign. 1136.

Tím skončil bližší přátelský vztah L. Janáčka ke K. Urválkové podle zachované korespondence. Někdy po 28. lednu 1904 došlo pravděpodobně k Janáčkově návštěvě u manželů Urválkových v Zahájí u Dolních Kralovic, ale korespondence Urválkové ustala na přání jejího manžela.³⁷⁾

Výmluvný ve své stručnosti je Janáčekův poslední pozdrav K. Urválkové, poslaný z Varšavy 20. dubna 1904.³⁸⁾ Na obrázek Varšavy (Rezerwuar w Ogrodzie Saskim) napsal Janáček jen jediné slovo: *Pozdrav*.

Janáčkovu zaujetí a krátké přátelství ke Kamille Urválkové přestalo. Nebylo jen vnější a příležitostné, neboť Janáček ještě v roce svých 70. narozenin vzpomíná na její krásu a na její hlas. Janáček byl odhodlán napsat operu podle příběhů, jež mu vykládala v Luhačovicích a svůj slib také splnil.

Velmi důležité je Janáčkovu sdělení, jež učinil Urválkové v posledním dopise: Dr. Jan Branberger v Času do něho „rýpnul“,³⁹⁾ Janáček však zná daleko lépe a podrobněji by mohl vyjmenovat svoje nedostatky, jež napravit chce v Plamenných růžích — Osudu.

Tuto sebekritickou větu považuji za tragicky osudovou pro Janáčkovu operu Osud. Vždyť Janáček chtěl napravit v Osudu, inspirovaném K. Urválkovou, nedostatky, jež měla Její Pastorkyňa, ale provedení Osudu se vůbec nedočkal. Byla to křivda na Mistru, jehož dramatické nadání bylo nesporné.

Kořeny Osudu jsou jednak v Janáčkově intimním citovém životě v době těžké deprese po smrti jeho dcery Olgy, jednak ve společenském životě jeho oblíbených lázní Luhačovic. Na mysli mu přitom tanul klasický společenský Puškinův román s hrdinou Oněginem, zbytečným člověkem. Z rozporu vlastních uměleckých ideálů, z pocitu osamocení v buržoasní společnosti, plné předsudků, roste v Osudu Janáčekův typ skladatele Živného, v jehož lidském i uměleckém ztroskotání prožívá Janáček tragiku svého vlastního osudu.

Opera Osud, která je odrazem Janáčkovu citového, společenského a uměleckého života na počátku našeho století, zůstala operním torzem, neboť tu Janáček nadořešil další své umělecké cíle.

Osud je dokladem Janáčkovu těžkého uměleckého zápasu.

³⁷⁾ O Janáčkově návštěvě Zahájí, domova K. Urválkové, a o skončení známosti mezi Janáčkem a Urválkovou se zmiňuje Th. Straková (Časopis Moravského musea XLII-1957, zvl. na str. 139), neuvádí však, odkud má tyto zprávy. Patrně z pamětí uložených v Janáčkových sbírkách.

³⁸⁾ Datum poštovního razítka.

³⁹⁾ Branbergrova kritika na Janáčkovu Pastorkyňu měla název Nové dráhy pro budoucí operu a vyšla v Čase 24. a 26. ledna 1904. Branberger vytýkal Janáčkovu zvláště nedůslednost v deklamaci.